TVARUS VARTOJIMAS IR GAMYBA

Šioje faktų suvestinėje paaiškinama, kas yra tvarus vartojimas ir gamyba, ir apžvelgiami ES veiksmai šiems prioritetiniams tikslams pasiekti. Sparčios klimato kaitos ir didėjančio energijos ir išteklių poreikio sąlygomis ES yra numačiusi daug įvairių politikos priemonių ir iniciatyvų, kuriomis siekiama užtikrinti tvarų vartojimą ir gamybą. Naujausiomis iniciatyvomis, įskaitant Europos žaliąjį kursą, Žiedinės ekonomikos veiksmų planą ir švarios pramonės kursą, siekiama užtikrinti, kad gaminiai būtų pritaikyti neutralaus poveikio klimatui, efektyvaus išteklių naudojimo ir žiedinės ekonomikos reikmėms.

TEISINIS PAGRINDAS

— Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV): 11 straipsnyje teigiama, kad įgyvendinant Sąjungos politiką, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugą; 191 ir 192 straipsniuose nustatyti ES aplinkos politikos tikslai ir jiems pasiekti taikomos sprendimų priėmimo procedūros; 193 straipsniu valstybėms narėms suteikiama galimybė nustatyti griežtesnes aplinkos apsaugos priemones, jei jos atitinka Sutartis.

TIKSLAI

Bendras ES tvarios gamybos ir vartojimo politikos tikslas – skatinti tvarius gamybos ir vartojimo modelius kuriant netaršias, efektyviai išteklius ir energiją naudojančias, ekonomiškai perspektyvias ir darbuotojams, vartotojams ir bendruomenėms saugias prekes ir paslaugas.

Tikslas užtikrinti tvarius gamybos ir vartojimo modelius yra įtvirtintas JT darnaus vystymosi tiksluose (DVT), visų pirma 12-ajame DVT, nes tai itin svarbu siekiant išlaikyti dabartinės ir būsimų kartų gerovę. ES yra įsipareigojusi įgyvendinti JT Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m. ir vienas iš pagrindinių jos tikslų yra tvarus augimas. 2023 m. Komisija parengė savanorišką DVT įgyvendinimo ES apžvalgą.

ES parengė keletą strategijų tvariai gamybai ir vartojimui skatinti, įskaitant toliau nurodytas strategijas.

— 2008 m. tvaraus vartojimo bei gamybos ir tvarios pramonės politikos veiksmų planas, kuriuo siekiama gerinti produktų aplinkosauginį veiksmingumą per visą jų gyvavimo ciklą, didinti vartotojų informuotumą apie tvarias prekes ir gamybos technologijas bei jų paklausą, skatinti inovacijas ES pramonėje ir spręsti tarptautinių aspektų, pavyzdžiui, prekybos ir standartų, klausimus.

— 2019 m. Europos žaliasis kursas, visų pirma 2020 m. Žiedinės ekonomikos veiksmų planas ir jo tvarių gaminių politikos sistema. Du pagrindiniai jo tikslai – užtikrinti, kad tvarūs produktai taptų norma ES, ir suteikti vartotojams ir viešiesiems pirkėjams daugiau galimybių pirmenybę teikti tvariam vartojimui. Daugiau informacijos apie ES veiksmus žiediškumo srityje žr. 2.4.6.

— 2025 m. švarios pramonės kursas, kuriuo siekiama klimato politikos veiksmus ir konkurencingumą sujungti į vieną visa apimančią augimo strategiją. Tai visų pirma apima tikslą iki 2050 m. sukurti visiškai nuo iškastinio kuro nepriklausomą ES ekonomiką (nustatant tarpinį tikslą iki 2040 m. grynąjį išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį sumažinti 90 proc.) ir sutelkti daugiau kaip 100 mlrd. EUR ES švariai gamybai remti.

LAIMĖJIMAI

A. ES ekonomikos priklausomybės nuo iškastinio kuro mažinimas

Laikantis Europos klimato teisės akte nustatytų poveikio klimatui neutralumo tikslų, ES politika siekiama mažinti ES pramonės produkcijos priklausomybę nuo iškastinio kuro. Daugiau informacijos apie ES veiksmus, kuriais siekiama švelninti klimato kaitą, taip pat žr. 2.4.2.

Nuo 2005 m. ES pastangos mažinti priklausomybę nuo iškastinio kuro grindžiamos ES apyvartinių taršos leidimų prekybos sistema (ATLPS). Įrenginiai, kuriems taikoma ši didžiausio leidžiamo išmetamųjų teršalų kiekio nustatymo ir leidimų prekybos sistema, perka arba gauna ribotus šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinius taršos leidimus ir gali nepanaudotus apyvartinius taršos leidimus parduoti kitiems įrenginiams. Šiuo metu ATLPS taikoma keliems daug anglies dioksido išskiriantiems pramonės sektoriams, visų pirma energetikos, plieno, aliuminio, cheminių medžiagų ir popieriaus sektoriams. Iki 2023 m. ES ATLPS padėjo sumažinti Europos elektrinių ir pramonės įrenginių išmetamą teršalų kiekį maždaug 47 proc., palyginti su 2005 m. lygiu.

ATLPS papildo 2023 m. pradėtas taikyti pasienio anglies dioksido korekcinis mechanizmas (PADKM), kuriuo siekiama užkirsti kelią aplinkosauginiam dempingui ir skatinti tvarią gamybą visame pasaulyje. Siekiant sudaryti vienodas sąlygas ES ir ne ES gamintojams, kuriems taikomi ne tokie griežti aplinkos apsaugos standartai, daug anglies dioksido išskiriančių produktų importuotojai pagal PADKM turi mokėti papildomą „anglies dioksido kainą“. Pasibaigus 2023–2025 m. pereinamajam laikotarpiui, PADKM pradėtas visapusiškai taikyti 2026 m. sausio 1 d. ir duos pajamų ES biudžetui.

Be to, ES skatina palankias sąlygas nulinio ŠESD balanso (arba „švarių“) technologijų gamybai ir diegimui. Poveikio klimatui neutralizavimo pramonės aktu (Reglamentas (ES) 2024/1735) nustatoma supaprastinta sistema, kuria siekiama užtikrinti prieigą prie saugaus ir tvaraus nulinio ŠESD balanso technologijų tiekimo, be kita ko, didinant ES pajėgumus gaminti tokias technologijas.

ES siekia didinti švarių technologijų paklausą įvairiomis iniciatyvomis.

— Ji investavo 275 mlrd. EUR į švarios energijos projektus pagal programas „NextGenerationEU“ ir „REPowerEU“.

— Komisija pasiūlė Pramonės spartinimo aktą, kuriuo būtų nustatyti mažo anglies dioksido kiekio ir ženklo „Pagaminta Europoje“ kriterijai, taikomi vykdant daug anglies dioksido išskiriančių produktų viešuosius pirkimus, taip pat spartesnės leidimų išdavimo procedūros priklausomybės nuo iškastinio kuro mažinimo

projektams. Jis turėtų būti įgyvendinamas taip, kad būtų sumažinta administracinė našta ir atsižvelgta į MVĮ.

— Komisija priėmė Švarios pramonės kurso valstybės pagalbos sistemą, kuria siekiama palengvinti pramonės priklausomybės nuo iškastinio kuro mažinimą ir paspartinti švarios energijos diegimą.

B. Ekologinis ženklinimas ir energijos vartojimo efektyvumo ženklinimas

Europos ekologinis ženklas yra savanorišku dalyvavimu grindžiama sistema, pagal kurią pripažįstami tam tikrus aplinkos apsaugos kriterijus atitinkantys produktai ir paslaugos. Jis buvo sukurtas 1992 m. ir padeda vartotojams lengvai atpažinti ekologiškus produktus, pažymėtus gėlės logotipu. Ekologinio ženklo sistemoje atsižvelgiama į visą produkto gyvavimo ciklą ir šis ženklas suteikiamas plovikliams, prietaisams, popieriaus gaminiams, drabužiams, namų ir sodo reikmenims, tepalams, asmens higienos produktams, gyvūnų kūno priežiūros gaminiams ir paslaugoms, pavyzdžiui, turistų apgyvendinimo paslaugoms. 2009 m. persvarstant Ekologinio ženklo reglamentą (Reglamentas (EB) Nr. 66/2010) buvo siekiama sumažinti išlaidas ir biurokratiją, siejamas su ekologinio ženklo naudojimu. 2017 m. Komisija įvertino sistemą ir nustatė, kad reglamentas yra aktualus ir nuoseklus, tačiau atkreipė dėmesį į nepakankamą taikymą ir informuotumą kai kuriuose sektoriuose bei galimas kliūtis dėl reikalavimų laikymosi išlaidų.

2023 m. Komisija pasiūlė direktyvą dėl naujų taisyklių dėl ekologiškumo teiginių pagrindimo, siekdama kovoti su klaidinančiais ekologiškumo teiginiais ir viešųjų bei privačių ekologinių ženklų skaičiaus didėjimu. Kartu su direktyva, kuria vartotojai įgalinami dalyvauti žaliojoje pertvarkoje (Direktyva (ES) 2024/825), ja siekiama sukurti ekologiškumo teiginių ir ženklų reglamentavimo sistemą, kad būtų sprendžiama ekomanipuliavimo problema.

Direktyvoje 92/75/EEB dėl informacijos apie energijos suvartojimą nustatyta buitinių prietaisų energijos vartojimo efektyvumo ženklinimo sistema. Nuo tada ES energijos vartojimo efektyvumo ženklas tapo plačiai pripažintu ir vertinamu orientyru gamintojams ir vartotojams. 2010 m. jis buvo peržiūrėtas siekiant išplėsti jo taikymo sritį įtraukiant daugiau gaminių, o 2017 m. – pakeistas Reglamentu (ES) 2017/1369 dėl energijos vartojimo efektyvumo ženklinimo, siekiant nustatyti naujus reikalavimus. 2021 m. penkių gaminių grupių (šaldytuvų, indaplovių, skalbyklių, televizorių ir lempų) skalė buvo pakeista į naują energijos vartojimo efektyvumo vertinimo sistemą, o aukščiausia A klasė iš pradžių buvo palikta tuščia, siekiant skatinti kurti dar labiau energiją taupančius modelius. Šiuo pakeitimu siekiama padėti vartotojams lengviau atskirti, kurie gaminiai yra labiausiai energiją taupantys.

C. Ekologinis projektavimas ir tvarių gaminių politika

ES ekologinio projektavimo reikalavimais siekiama užtikrinti tvarių gaminių techninius patobulinimus. Laikantis Žiedinės ekonomikos veiksmų plano ir Europos žaliojo kurso, 2024 m. įsigaliojo Tvarių gaminių ekologinio projektavimo reglamentas (Reglamentas (ES) 2024/1781) (TGEPR), kuris pakeitė ankstesnę direktyvą dėl ekologinio projektavimo reikalavimų (Direktyva 2009/125/EB). TGEPR buvo patobulintas jo pirmtakas, išplečiant taikymą visiems fiziniams gaminiams (su tam tikromis išimtimis) ir nustatant naujas veiksmingumo ir informacijos taisykles. Naujos TGEPR nuostatos,

be kita ko, apima skaitmeninį gaminio pasą, draudimą sunaikinti neparduotus tekstilės gaminius ir avalynę ir privalomus tam tikrų gaminių žaliuosius viešuosius pirkimus.

Be to, teisė į remontą yra vienas iš pagrindinių 2024 m. liepos 30 d. įsigaliojusios direktyvos dėl bendrų taisyklių, kuriomis skatinamas prekių taisymas (Direktyva (ES) 2024/1799), komponentų. Ja gamintojai įpareigojami laiku teikti ekonomiškai efektyvias taisymo paslaugas ir informuoti vartotojus apie jų teisę pataisyti defektų turinčias prekes, o ne jas pakeisti.

D. Aplinkosaugos vadybos ir audito sistema (EMAS)

EMAS yra valdymo priemonė, kuri suteikia galimybę įmonėms ir kitoms organizacijoms įvertinti savo aplinkosauginį veiksmingumą, teikti apie jį ataskaitas ir jį tobulinti. EMAS buvo iš esmės pakeista 2009 m. priėmus naują EMAS reglamentą (Reglamentas (EB) Nr. 1221/2009), kuriuo buvo siekiama paskatinti organizacijas registruotis EMAS. Persvarsčius EMAS reglamentą buvo pagerintas sistemos taikomumas ir patikimumas ir padidintas jos matomumas bei aprėptis.

E. Žalieji viešieji pirkimai

Žalieji viešieji pirkimai yra savanoriška politikos priemonė, padedanti valdžios institucijoms pirkti mažesnį poveikį aplinkai darančius produktus ir paslaugas. Taip siekiama skatinti rinką kurti ekologiškesnius produktus ir paslaugas ir mažinti valdžios institucijų veiklos poveikį aplinkai. Nuo 2014 m. ES viešųjų pirkimų sistema supaprastino atitinkamas procedūras ir skatina plačiau naudoti žaliuosius viešuosius pirkimus, kad būtų remiamas perėjimas prie efektyvaus išteklių naudojimo ir mažo anglies dioksido kiekio pėdsako ekonomikos. ES viešųjų pirkimų sistemą sudaro:

— Direktyva 2014/24/ES dėl viešųjų pirkimų;

— Direktyva 2014/25/ES dėl subjektų, vykdančių veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose, vykdomų pirkimų;

— Direktyva 2014/23/ES dėl koncesijos sutarčių suteikimo.

ES valstybės narės žaliuosius viešuosius pirkimus įgyvendina pasitelkdamos nacionalinius veiksmų planus. 2008 m. Komisija paskelbė komunikatą „Viešieji pirkimai geresnei aplinkai užtikrinti“, kuriame nurodoma daugybė priemonių, kurių reikėtų imtis siekiant paremti valstybių narių ir pavienių perkančiųjų organizacijų vykdomus žaliuosius viešuosius pirkimus. Todėl buvo parengti ES žaliojo viešojo pirkimo kriterijai laikantis savanoriško požiūrio į žaliuosius viešuosius pirkimus. Iki šiol paskelbta 14 žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijų rinkinių – šie rinkiniai skirti konkretiems sektoriams, kaip antai transporto, biuro IT įrangos, valymo produktų ir paslaugų, statybos, šiluminės izoliacijos ir sodo reikmenų bei paslaugų.

F. Suinteresuotųjų subjektų dalyvavimas

ES laikosi bendradarbiavimu grindžiamo požiūrio skatinant perėjimą prie tvaresnių gamybos modelių, kad būtų dalijamasi geriausia patirtimi ir sprendžiamos problemos konkrečiuose ekonomikos sektoriuose. Tokios suinteresuotųjų subjektų dalyvavimo iniciatyvos, be kita ko, yra:

— Europos žiedinės ekonomikos suinteresuotųjų subjektų platforma;

— Aukšto lygio forumas statybos klausimais;

— Turizmo pertvarkos planas;

— ES maisto nuostolių ir švaistymo prevencijos platforma;

— ES atsakingos maisto verslo ir rinkodaros praktikos elgesio kodeksas.

EUROPOS PARLAMENTO VAIDMUO

A. Parama tvariai gamybai ir vartojimui

Nuo 2008 m., kai buvo priimtas Tvaraus vartojimo ir gamybos veiksmų planas, Parlamentas keliose rezoliucijose dar kartą patvirtino savo paramą tvarios gamybos ir vartojimo iniciatyvoms.

— Savo rezoliucijoje „Ilgesnė gaminių naudojimo trukmė: nauda vartotojams ir įmonėms“ (2017 m. liepos 4 d.) Parlamentas paragino Komisiją gerinti informavimą apie gaminių ilgaamžiškumą apsvarstant galimybę sukurti neprivalomą Europos ženklą, kuris visų pirma apimtų informaciją apie gaminio patvarumą, ekologinio projektavimo savybes, atnaujinimo galimybes atsižvelgiant į techninę pažangą ir pataisomumą.

— Savo rezoliucijoje dėl Ekologinio projektavimo direktyvos (2009/125/EB) įgyvendinimo (2018 m. gegužės 31 d.) Parlamentas paragino Komisiją skirti pakankamai išteklių ekologinio projektavimo procesui, atsižvelgiant į didelę teisės aktų ES naudą. Jis taip pat paprašė Komisijos įvertinti, ar dabartinė ekologinio projektavimo metodika galėtų būti taikoma ne tik su energija susijusiems produktams, bet ir kitoms produktų kategorijoms, ir pateikti pasiūlymų dėl naujų teisės aktų.

— Savo rezoliucijoje dėl naujo žiedinės ekonomikos veiksmų plano (2021 m. vasario 10 d.) Parlamentas pabrėžė, kad tvarūs, žiediniai, saugūs ir netoksiški produktai ir medžiagos turėtų tapti norma, o ne išimtimi, ES rinkoje ir turėtų būti laikomi standartiniu pasirinkimu, kuris yra patrauklus, įperkamas ir prieinamas visiems vartotojams.

— Savo rezoliucijoje dėl švarios pramonės kurso (2025 m. birželio 19 d.) Parlamentas akcentavo, kad svarbu didinti investicijas į švarių technologijų gamybą, ir pabrėžė, kad būtina skatinti švarių produktų paklausą vykdant viešuosius ir privačiuosius pirkimus, be kita ko, pasitelkiant savanoriškus pramonės produktų taršos anglies dioksidu intensyvumo ženklus. Rezoliucijoje Komisija taip pat raginama apsvarstyti kitus reikalavimus, kad būtų užtikrinta švarių ES pagamintų produktų paklausa.

Parlamentas taip pat atliko svarbų vaidmenį palaipsniui įtraukiant žaliąsias nuostatas į viešojo pirkimo direktyvas. 2014 m. persvarstant šias direktyvas Parlamentas, be kitų priemonių, pritarė tam, kad sutarties skyrimo procedūroje būtų numatytas naujas ekonomiškai naudingiausio pasiūlymo kriterijus. Taigi valdžios institucijos galės daugiau dėmesio skirti kokybei, aplinkosaugos aspektams, socialiniams aspektams ir inovacijoms, ir toliau atsižvelgdamos į perkamo objekto kainą ir gyvavimo ciklo sąnaudas. 2025 m. rugsėjo mėn. Parlamentas taip pat priėmė rezoliuciją dėl būsimos viešųjų pirkimų direktyvų peržiūros. Joje atsižvelgiama į skirtingą žaliųjų viešųjų pirkimų įgyvendinimo lygį valstybėse narėse ir raginama naudotis ES viešųjų pirkimų sistema, kuria remiamos tvarios prekės ir paslaugos.

B. Parlamento indėlis į tvarumą

Parlamentas ir pats siekia taikyti tvaresnius vartojimo ir viešųjų pirkimų modelius. 2004 m. Parlamentas įdiegė su EMAS suderintą aplinkosaugos vadybos sistemą. 2007 m. jam buvo išduotas atitikties ISO 14001:2004 standartams sertifikatas ir jis buvo įregistruotas EMAS. 2019 m. Parlamentas nusistatė tikslą iki 2024 m. sumažinti vienam asmeniui tenkantį išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) kiekį bent 40 proc., palyginti su 2006 m., ir stebėti kitus klimato srities veiklos rodiklius, pavyzdžiui, dėl asmenų vežimo išmetamą ŠESD kiekį, atsinaujinančiųjų išteklių energijos naudojimą ir energijos suvartojimą. Remiantis Parlamento 2025 m. EMAS aplinkosaugos ataskaita, Parlamento išmetamas ŠESD kiekis 2006–2024 m. vienam asmeniui jau sumažintas 48,29 proc.

2024 m. lapkričio mėn. Parlamentas nusprendė imtis papildomų priemonių savo aplinkos politikai pagerinti ir nusistatė naujus 2024–2029 m. tikslus, be kita ko:

— iki 2029 m. išmetamą ŠESD kiekį sumažinti bent 55 proc. (palyginti su 2006 m.);

— energijos suvartojimą sumažinti 55 proc. (palyginti su 2012 m.);

— atsinaujinančiųjų išteklių energijos dalį padidinti iki 80 % visos suvartojamos energijos;

— popieriaus suvartojimą sumažinti 85 proc. (palyginti su 2012 m.);

— padidinti biologinę įvairovę stebint ir propaguojant žaliąsias erdves, atliekų perdirbimą ir vietos augalų rūšis.

Nors Parlamentas pagal EMAS nuo 2016 m. kompensuoja visą išmetamų teršalų, kurių apimties negalima sumažinti, kiekį ir yra vienintelė ES institucija, pasiekusi 100 proc. anglies dioksido poveikio neutralumą, savo 2020 m. gegužės 14 d. rezoliucijoje jis pareiškė, kad rodys pavyzdį, ir pavedė savo Biurui parengti strategiją, pagal kurią neutralaus anglies dioksido poveikį iki 2030 m. jis pasiektų vidaus priemonėmis (be kompensavimo). 2020 m. rugsėjo mėn. paskelbtame Parlamento tyrime dėl neutralaus anglies dioksido poveikio aprašomos trumpalaikės, vidutinės trukmės ir ilgalaikės išmetamo ŠESD kiekio mažinimo priemonės, kurios leistų Parlamentui iš esmės sumažinti savo anglies dioksido pėdsaką siekiant užtikrinti anglies dioksido poveikio neutralumą.

Parlamentas taip pat taiko žaliųjų viešųjų pirkimų politiką. 2017 m. birželio mėn. Parlamentas paskelbė analitinį žaliųjų viešųjų pirkimų tyrimą, kuriame nagrinėjamas dabartinis žaliųjų viešųjų pirkimų naudojimas ir galimybės ES, atsižvelgiant į Komisijos parengtą ES žiedinės ekonomikos veiksmų planą. Šiame tyrime aptarta aplinkosauginė nauda piliečiams, taip pat teigiamas žaliųjų viešųjų pirkimų poveikis užimtumui ir visai ES ekonomikai.

Šią faktų suvestinę parengė Europos Parlamento Transformacijos, naujovių ir sveikatos teminis skyrius. Daugiau informacijos šia tema pateikiama Aplinkos, klimato ir maisto saugos komiteto (ENVI) interneto svetainėje.

Axel GRISLIN
04/2026